

# Butikssnatterier och andra smärre förmögenhetsbrott ur kriminalpolitisk synvinkel.

*Inledningsanföranden vid Svenska Kriminalistföreningens  
årsmöte i Stockholm år 1968.*

Av bitr. häradshövding K. W. MODIGH  
och professor KNUT SVERI

## I

*Bitr. häradshövdingen Modigh:*

Kvällens diskussionsämne heter „Butikssnatterier och andra smärre förmögenhetsbrott ur kriminalpolitisk synvinkel“. Med hänsyn till det stora intresse, som under lång tid knutits just till butikssnatterierna, är det väl troligt att diskussionen kommer att röra sig huvudsakligen därom. Vi vet ju att detta är ett i allra högsta grad aktuellt problem. Nästan var och varannan dag ser man i pressen olika uppgifter om butikssnatteriernas omfattning och om åtgärder, mer eller mindre genomtänkta, för lösning av de problem som här uppkommer. Det pågår en särskild utredning inom justitiedepartementet. Det motioneras i riksdagen om åtgärder. Nu har motionerna ännu inte utskottsbehandlats. Det har kommit en proposition om möjlighet att använda strafförelägganden vid dessa brott. JO har behandlat frågan i ett långt utlåtande för någon tid sedan. Vi vet att inom rikspolisstyrelsen försiggår hopsamlande av fakta rörande de här sakerna. Det är många personer, säkerligen inte minst i denna församling, som ägnat sig åt frågan. Den som talar om den här saken riskerar därför att tala för sådana som begriper saken bättre än han själv.

Vad jag närmast skulle göra är att här lägga fram problemställningarna och försöka interfoliera framställningen med en del praktiska erfarenheter, som jag som underrättsdomare gjort på det här området. Det är egentligen två huvudproblem som föreligger här. Det ena är att motverka butikssnatteriernas antal och det andra är att undvika att avslöjandet får alltför otrevliga konsekvenser för den som ertappats. Det kan ju inte hjälpas att åtgärder, som man vidtar i det sista syftet, kan motverka önskemålet att minska snatterierna. Sedan är det ett tredje önskemål som man ibland ställer upp här, nämligen att se till att de rätts-tillämpande myndigheterna befrias från en massa relativt bagatellartade ärenden.

Man har ju tvistat rätt mycket om hur stor omfattning butikssnatterierna har. Man har utgått från svinnet inom detaljhandeln. Det har ju sagts att det skulle vara ungefär 300 miljoner kronor årligen. Men hur stor del av det svinnet, som hänförs sig till tillgrepp, därom är man mycket osäker. I de här riksdagsmotionerna anges svinnet genom tillgrepp till ungefär hälften, det skulle bli 150 miljoner. I ett remissyttrande som Kooperativa förbundet avgett över motionerna uppskattas svinnet till avsevärt mindre. Man kanske menar att det inte kan bli mer än 60 miljoner årligen. Då räknar man nog där också in tillgrepp som förövats inte bara av kunderna utan också av de anställda.

Det är alldeles klart att en mycket stor del av kundernas tillgrepp i affärerna utgörs av regelrätta stölder, således tillgrepp som avser större värden eller är av mer utstuderad natur. Det har ju skrivits åtskilligt på sista tiden om de metoder som används när det gäller att dölja tillgripna föremål. Det är kanske ingen mening att gå in på det närmare här. Varuhusen är ju medvetna om att det finns en hel del mycket stöldkänsliga varor som man därför har under särskild uppsikt. Men det sägs ändå att det är väldigt svårt att skydda sig mot stölder. Det går inte hur man än gör. Ett av de företag, som avgett yttrande till allmänna beredningsutskottet, alltså det utskott som har hand om motionerna, är Paul U. Bergström. Detta företag säger att problemet med denna grövre brottslighet, således butiksstölderna, är betydligt mera allvarligt och svårlost än problemet med snatterierna. Man tycks mena, att det är mycket större värden som tillgrips genom regelrätta stölder än genom snatterier. Det vet man naturligtvis inget säkert om. NK uppger att genomsnittsvärdet av stulna varor per gripen person år 1967 var 218 kronor. Kooperativa förbundet anger att tillgreppen i genomsnitt avser 26 kronor per person. En undersökning hos Turitz 1966 visade ett genomsnitt av 18 kronor.

Vid domstolarna får man det intrycket att det här i allmänhet rör sig om mycket låga belopp. Vid den domstol där jag tjänstgör förekom år 1967 sammanlagt 67 mål om butikssnatterier. Av dessa avsåg 38 stycken ej högre värde än 10 kronor. En utredning i Stockholm år 1964 visade att endast omkring 10 % av tillgreppen låg över 50 kronor.

Det har talats rätt mycket om vilka kategorier människor butikssnattarna utgör. Till en början kanske man kan säga att det är nog inte så alldeles ovanligt att butikssnatterier ingår såsom ett led i en lång brottskedja av i huvudsak allvarligare beskaffenhet. Det finns personer som döms till fortsatt internering för butikssnatterier jämte brott av allvarligare slag. Ofta är det då fråga om personer som har gjort av med alla sina pengar till sprit och sedan behöver mat för sitt upphålle. Det torde vara

en rätt vanlig situation. Kategorien ölgubbar har väl också nämnts i det här sammanhanget. Bortsett från snattare av den kategori som jag nu nämnt så är det möjligt, som framhållits i den allmänna diskussionen, att butikssnattarna till största delen utgörs av personer som i allmänhet anses vara hyggliga medborgare. I varje fall är det bara i undantagsfall som man ser att de förekommer i kriminalregistret eller i kontrollstyrelsens straffregister. Men nu har domstolen i de här fallen nästan aldrig tillgång till någon personutredning, och man vet aldrig vad en sådan utredning skulle uppvisa. Det har faktiskt gjorts en bearbetning, professor Sveri kommer nog att nämna den, av material hos polisen i Stockholm. Den visar att en ganska stor procent av butikssnattarna förekommit tidigare i kriminella sammanhang, låt vara kanske inte av så allvarlig art. Det finns visst också engelska undersökningar som visar att det är rätt många som tidigare var kriminellt belastade.

Det har ofta talats om att avslöjandet av butikssnattarna upplevs såsom en mycket allvarlig och skrämmande påföljd för snattarna själva. Det verkar dock som den uppfattningen inte är helt obestridd på butiksägarehåll. Paul U. Bergström skriver t. ex. i sitt yttrande över riksdagsmotionerna att det bara är ett fåtal av de ertappade som reagerar på det viset. Jag tycker nog att man vid domstolarna får det intrycket att det knappast finns någon annan brottslighet där man ser sådana uttryck av djup förtvivlan som just hos butikssnattarna. De verkar livrädda för att brotten skall komma till utomståendes, till anhörigas kännedom. Man hör sådana yttranden „min hustru kommer inte att överleva om hon får reda på vad som hänt“ och „mitt äktenskap går i spillror“ osv. Det är säkerligen äkta reaktioner i många fall.

I den allmänna diskussionen så framställer man nu ofta frågan hur det kommer sig att vanliga laglydiga medborgare, som aldrig skulle överväga att begå t. ex. ett inbrott, i allt högre grad faller för frestelsen att tillgripa varor i snabbköpsaffärerna. Det är ju klart att butikssnattarna i mycket hög grad skiljer sig från det klientel av förmögenhetsbrottslingar som passerar i en jämn ström inför domstolarna, vanliga inbrottstjuvar, biltjuvar, checkförfalskare, postbedragare och vad det nu är för någonting. Men domstolarna har dock en hel del andra kategorier förmögenhetsbrottslingar som också skiljer sig från detta vanliga klientel. Vi har ju sjukförsäkringsbedragare och vi har folk som stjälar på sina arbetsplatser. Det påstås ibland att det är bara en bråkdel av dem som åker fast. Vi har falskdeklarationer. Under kristider har vi folk som gör sig skyldiga till ransoneringsbrott. Smuggelbrotten kanske man också bör nämna. Inte heller de personer, som jag nu har talat om, skulle väl kunna tänka sig att delta i

inbrott eller checkbedrägerier eller något sådant. Man får alltid räkna med att det finns åtskilliga personer som inte drar sig för att tillskansa sig förmåner på ohederligt sätt, om de anser att risken för upptäckt är liten. I den allmänna debatten uttalar man ofta förvåning över den omfattning, som snatterierna i självbetjäningsaffärer har tagit. Det kanske kan verka i någon mån egendomligt. Jag minns att, när systemet med självbetjäningsaffärer lanserades, var den första frågan de flesta personer ställde sig, hur kommer det här att gå, folk kommer väl att stjäla utan hämningar av de framlagda varorna. Utvecklingen kan väl inte gärna ha varit oförutsedd.

Ofta hör man sägas att butikssnattarna i stor utsträckning skulle bestå av ekonomiskt förhållandevis välsituerade personer. Tillgreppen skulle således inte ha sin orsak i dålig ekonomi. Nu tycker jag nog att man som domare får uppfattningen att snattarna tillhör den stora grupp medborgare som måste se ganska ordentligt på slantarna. Dagsbotsbeloppet för snattarna verkar lågt. Jag har gjort en liten undersökning från den domstol jag själv tillhör. Den avser år 1967. Jag ser där att av 54 snattare som dömdes till dagsböter så fick 34 en dagsbot på tio kronor eller lägre. Det var ingen som fick mer än tjugo kronor. Nu är det rätt många snattare som är hemmafruar, och de får i allmänhet fem kronor i dagsbot. Men om man skulle jämföra genomsnittsdagsbotsbeloppet för butikssnattarna med t.ex. trafiksyndarna kommer man nog till att beloppet ligger avsevärt högre för trafiksyndarna, och de representerar i alla fall ett genomsnitt av befolkningen.

När man nu talar om kategoriindelningen av butikssnattarna, så kan man inte undgå att komma in på frågan i vilken utsträckning snattarna handlar av stundens ingivelse och i vilken utsträckning de verkligen besökt affären i avsikt att stjäla. Från butiksägarehåll bestrider man livligt att majoriteten av snattarna skulle bestå av personer som handlat av stundens ingivelse. Därvid har man bl.a. pekat på att enligt tillgänglig statistik så avser omkring hälften av tillgreppen två eller flera varor. Ofta tar dock vederbörande flera varor från samma disk, och inte sällan förekommer det att tillgreppet går till på det viset att, sedan man samlat ihop en hel del varor i en korg, så tar man några stycken av de där varorna och stoppar ner dem i fickan. Däremot vet man att kunden ofta får stå rätt lång stund i kön vid kassan innan han betalar. Då kunde man tro att han ibland skall komma på andra tankar under den tiden. Jag har frågat snattare några gånger, om de under den tiden har tänkt på att ta upp de tillgripna sakerna vid kassan. De måste rimligen ha tillgreppet i tankarna. Det har aldrig blivit något klart besked på den punkten. Nu vet jag inte om folk tror att de gjort sig skyldiga till en brottslig handling redan innan de kommit fram till kassan. En

gång var det en kvinna som sade att hon blev så nervös, sedan hon stoppat varan på sig, att hon inte vissta till sig. Det framkom av hennes berättelse att hon trodde att hon var skyldig till brott redan i och med att hon stoppat den på sig. Det har varit en omtvistad fråga även bland rättslärde. Om man frågar en tilltalad snattare om orsaken till att han har begått brottet, så får man i allmänhet det svaret „det vet jag inte, det bara blev så“, „jag fick plötsligt en idé“ osv. Nästan aldrig säger de att de gått in i butiken för att stjäla.

Man skulle kanske nämna några ord om hur stort antalet butikssnatterier är i förhållande till andra smärre förmögenhetsbrott som också diskussionen avser. År 1965 var sammanlagda antalet brottmålsdomar 112.000. Antalet domar som endast avsåg snatteri var 4.700. 1966 var motsvarande tal 122.600 respektive 6.600. Man vet inte hur stor del av snatterierna som fördelar sig på butikssnatteri och annat snatteri. Utan tvivel är de flesta av snatterierna butikssnatterier nuförtiden, det kan man inte komma ifrån. Beträffande andra ofta förekommande småbrott mot 8—10 kap. brottsbalken kan nämnas att straffen för egenmäktigt förfarande, icke grovt, har beräknats till omkring 1.500 årligen, och straffen för bedrägligt beteende till ungefär lika mycket. Det är bara ett fåtal av straffen som utgör annat än böter. Jag har gjort en liten undersökning från den domstol jag själv tillhör. Jag har räknat fram alla mål där domen avser endast ett brott, ett brott mot 8—10 kap. brottsbalken, och där det endast dömts till böter. Då fick jag för 1966 34 butikssnatterier och 35 andra smärre brott. Från 1967 har jag fått fram 65 butikssnatterier, 6 snatterier av annat slag, 10 bedrägligt beteende, 9 ringa häleri och häleriförseelse, 8 egenmäktigt förfarande, 3 olovligt förfogande, 1 olovligt brukande och 2 undandräkt. Det kanske är litet förmätet att tillerkänna representativitet åt förhållandena vid bara en domstol. Jag har dock gjort en del jämförelser, och jag tror inte att siffrorna är alldeles missvisande. Butikssnatterierna synes alltså utgöra en betydande del av de smärre förmögenhetsbrotten. Den största gruppen av icke butikssnatteri är således bedrägligt beteende och egenmäktigt förfarande. Bedrägligt beteende är i huvudsak droskbedrägerier. Det är så gott som alltid spritpåverkade personer, som skall hem på kvällen och natten och inte har pengar att betala med, eller också är det plankning och andras liknande saker. Egenmäktigt förfarande avser lån av andra tillhörigheter, cyklar kanske mest. Ett antal fall av egenmäktigt förfarande som blir större och större är parkering av bilar på andras parkeringsplatser. Det är möjligt att man kan beräkna att antalet butikssnatterier utgör omkring 7 % av de brottmål som finns vid domstolarna. Det är en mycket grov beräkning.

När man diskuterat butikssnatterierna, har man ofta berört bevisvärigheterna, svårigheterna att bevisa att det verkligen finns ett tillägnelseuppsåt. Nu erkänner den större delen av butiksnattarna, de erkänner snällt. Men det är inte så alldeles ovanligt att de nekar, och det kanske i något större utsträckning än vid brott i allmänhet. Jag har några uppgifter här från 1966 och 1967 som jag själv har framletat. Enligt dem skulle c:a 25 % av de åtalade neka. Grunden för nekandet är då nästan alltid bristande tillägnelseuppsåt. Den bevisning, som åklagaren då kommer med, blir den tilltalades egna uppgifter, uppgifter, som kan tyda på att han inte har rent mjöl i påsen. Men den väsentliga bevisningen blir butikskontrollantens vittnesmål. De här butikskontrollanterna börjar nu höra till de mera ofta förekommande vittnena vid domstolarna. Det vet de tydligen själva om för det finns faktiskt en och annan butikskontrollant, som skriver till domstolen och meddelar när hon skall ha semester och hemställer att inga mål där hon skall vittna sättes ut under den tiden. Vi vet att det ofta blir svårt för åklagaren att vederlägga den tilltalades uppgift att han inte haft tillägnelseuppgift, att han bara av ren distraktion stoppat varan i fickan eller glömt att ta upp den vid passerandet av kassan. Det framkommer dock ofta omständigheter som gör att påståendet om bristande tillägnelseuppsåt kan lämnas utan avseende. Kontrollanter berättar ibland att butikssnattare har ett speciellt sätt att fingra på varorna innan de lägger dem i fickan. Kundens uppträdande omedelbart efter det att kontrollanten ingripit är ofta ganska belysande för hur det ligger till med hans uppsåt.

Själva rättsläget kanske man bör gå in på något. Butikssnatterierna behandlas som tillgreppsbrott inte som bedrägligt beteende eller bedrägeri, det får numera anses fastslaget. Men man kanske skulle titta på de rättsfall där det varit frågan om man skulle kunna döma för egenmäktigt förfarande, i de fall när tillägnelseuppsåt ej styrkts. Vi har det här rättsfallet H 1964:97 där det var en kvinna som inte kunde övertygas om tillägnelseuppsåt. Hon dömdes för egenmäktigt förfarande, därigenom att hon på NK fört klädespersedlar från en avdelning till en annan. Hon hade lagt ned dem i sin egen väska. Där sade HD att det måste antagas att hon förstått att det inte var tillåtet att förfara som hon gjorde. Vi har rättsfallet H 1965:398 som avser den här filmrullen i Degerfors. Ej heller där ansågs tillägnelseuppsåt styrkt. Åklagarens alternativa yrkande om ansvar för egenmäktigt förfarande lämnades här utan bifall. Motiveringen var att det saknades anledning att „i ett fall sådant som det förevarande“ anse att kunden satt sig i besittning av varan redan innan han passerade spärren. Det är nog inte alldeles klart hur pass vägledande det här rättsfallet verkligen kommer att bli. Professor

Strahl skriver om detta rättsfall i Svensk Juristtidning 1967: „Om det lyckas att bibringa allmänheten uppfattningen att utställda varor som tages måste hållas synliga, förde det icke möta hinder att anse redan nedstoppandet av varan i ficka eller väska, där den hålles dold, vara ett olovligt tagande. F. n. synes sådan åtgärd icke betraktas som olovlig, om gärningsmannen kan åberopa rimlig anledning till åtgärden.“ Efter vad professor Thornstedt förutskickat i recensionen till brottsbalkskommentaren så tycks sista ordet ännu inte vara sagt i den här lagtolkningsfrågan.

Ibland har man ju framkastat förslaget att i lagstiftningsväg som ett särskilt brott kriminalisera redan själva nedstoppandet av varan i fickan eller väskan; brottet har förslagsvis kallats snatteriförseelse. Man kan fråga sig vad man skulle vinna om man genom rättspraxis eller i lagstiftningsväg på detta sätt utvidgade det område som f. n. anses straffbart. Det är kanske något oklart. Möjligen menar man att man skulle kunna komma ifrån de nuvarande svårigheterna att bevisa tillägnelseuppsåt. Sålunda, i de fall då den ertappade nekar till tillägnelseuppsåt, skulle man polisanmäla eller åtala endast för egenmäktigt förfarande, eventuellt för snatteriförseelse om det genomförs ett sådant begrepp. Eller också menar man att man därigenom har en straffbestämelse som man kan falla tillbaka på om uppsåt inte kan bevisas. Om arbetet för polisen, som man ibland har gjort gällande, skulle minska genom en sådan ändring, det är svårt att säga. Vad domstolarna beträffar bör bevissvårigheterna i dessa mål ej överdrivas. Domstolarna ställs i sin dagliga gärning inför problem av det mest skiftande slag. Svåra avgöranden uppkommer ideligen, avgöranden som tar mycket mer kvalitativt och kvantitativt arbete i anspråk än frågan om tillägnelseuppsåt föreligger vid ett butikssnatteri. Jag har från egen domstol noterat att av 9 åtalade som nekade år 1966 frikändes 2 och att av 17, som nekade 1967, frikändes 6. Det är möjligt att frikännandefrekvensen vid butikssnatterier är något högre än vid brott i allmänhet. Kanske även åklagarna i rätt stor utsträckning anser att de bör underlåta åtal för att de inte kan styrka tillägnelseuppsåt. Men det är inte troligt att det med hänsyn till bevissvårigheterna finns någon anledning till ingripande ur kriminalpolitisk synpunkt. Om man skulle straffbelägga redan själva tagandet, oavsett uppsåtet, skulle kanske butikskontrollanten ingripa redan innan kunden passerade kassan. Om de ertappade då rapporterades endast för egenmäktigt förfarande eller ev. för snatteriförseelse, kanske brottet skulle få en mindre diffamerande karaktär. Det är så man möjligen har tänkt sig när man ifrågasätter om ej tagandet bör straffas oavsett tillägnelseuppsåtet. Nu får man väl utan att göra sig skyldig till något alltför kategoriskt

uttalande säga att det är mycket tveksamt om man verkligen skall utvidga det straffbara området så att redan själva tagandet är straffbart. Det kan inte vara tillfredsställande att en hygglig medborgare, som alldeles klart inte har något tillägnelseuppsåt, skall straffas — och straffas enligt BrB:s stöldkapitel — endast för att han lägger varan i fickan eller väskan i stället för i kundkorgen. Han skulle bli likställd med en sådan som hade klart tillägnelseuppsåt. Det allmänna rättsmedvetandet skulle säkert reagera mot ett sådant straffbud. Redan nu tycker nog många att brottsbegreppet egenmäktigt förfarande fått en för vidsträckt tillämpning.

Man har reagerat mot det sätt på vilket butikskontrollen utövas. Butiksinnehavarna har sina särskilda förklaringar till att man ingriper först när kunden har passerat kassan och kommit ut på gatan. Det är möjligt att man får ha en viss förståelse för deras synpunkter. Nu är det tydligen, om man får tro uppgifter i pressen, meningen att det här skall bli en annan ordning. Tanken är visst att man skall sticka ett meddelande i handen på den misstänkte redan innan han har passerat kassan. Sedan skall kunden följa med in på butikskontoret och där få ett mera utförligt meddelande. Det sägs att man håller på att utarbeta textförslag till sådana meddelanden. En psykolog och en präst håller på och arbetar på dem. Hur man skall göra om kunden vägrar följa med har inte angetts. Kunden kommer väl i allmänhet att snällt följa med in på kontoret på samma sätt som, såvitt jag vet, sker f. n. Jag vet inte om det händer någon gång att kunden sätter sig till motvärn och vägrar att följa med när butikskontrollanten ingriper mot honom. Butikskontrollanten har rätt att gripa kunden, men det är ej känt i vad mån den rätten utnyttjas i sin mera extrema form s.a.s.

Om man skall söka lösa de problem, som nu är aktuella, lär det inte kunna ske genom att man avskaffar självbetjäningssystemet. Omkring 70 % av alla livsmedel lär säljas på detta sätt. Skulle man slopa systemet skulle man visst behöva anställa omkring 100.000 nya arbetskrafter. Det låter fantastiskt, men det påstås bestämt att det förhåller sig så. En mycket stor höjning av priserna skulle bli följderna. Man har talat om att man skulle försöka undvika farlig exponering av stöldkänsliga varor. Så är det redan nu i viss utsträckning, men man kommer inte så långt på den vägen, om man ser på vad butiksnattarna i allmänhet tillgriper. Det är mest sådana här platta paket, korbiter, ostbitar och platta skinkpaket och konservburkar, chokladkakor, ficklampsbatterier, damstrumpor och så vidare. Skulle alla sådana varor ej få ligga framme, blev det inte så mycket som skulle vara kvar.

Ibland har man framfört tanken att förfarandet med tillgrepp



av varor i självbetjäningsaffär skulle vara straffritt. Det är väl inte en realistisk tanke. Å andra sidan göres stundom, bl. a. i årets riksdagsmotioner, gällande att de straff som utmäts för butikssnatterier i allmänhet är alldeles för låga. Ett sätt att komma till rätta med butikssnatterierna skulle vara att skärpa straffen ordentligt. Den frågan rymmer många aspekter. Ibland ser man en ganska tydlig tendens att bagatellisera butikssnatterierna. Detta har tidigare varit ganska vanligt i pressen, och det skall inte heller förnekas att även hos domstolarna kanske någon gång har funnits en sådan tendens. Till grund för den ligger att det i allmänhet rör sig om varor av mycket ringa värde. Sedan har man nog ibland reagerat inom domstolarna, kanske mest inom nämnden, mot det sätt på vilket butikskontrollen utövas. Man menar att butikskontrollanten kunde ha förhindrat brottet. Nu har hon med berätt mod låtit det försiggå. Beträffande straffmätningen har jag några noteringar från egen domstol för år 1967. Lägsta antalet dagsböter var 10, det högsta var 60. Medeltalet var mellan 20 och 25 dagsböter, och det stämmer faktiskt rätt väl med undersökningar som jag sett från Stockholm. Nu kan man naturligtvis diskutera i vad mån man vid straffmätningen skall ta hänsyn till att någon tillfredsställande bevakning inte kan anordnas. Man får i åtanke Thyréns gamla kvalifikationsgrund: tillgreppet avser föremål som enligt livets regel måste lämnas utan tillsyn. Det är knappast tillämpligt på nuvarande förhållanden. Ibland har man till stöd för kravet på skärpta bötesstraff åberopat att de, som gör sig skyldiga till dessa brott, i allmänhet skulle vara ekonomiskt välsituerade personer. Det är i högsta grad tvivelaktigt om detta antagande är riktigt. Vidare vet man ej vilken betydelse domstolarnas straffmätningsspraxis har ur allmänpreventiv synpunkt. Man har vid brott i allmänhet uppställt den tesen att det är själva upptäcktsrisken som avskräcker från att begå brott. Vilka obehag som kan följa sedan brottet upptäckts är av mindre betydelse, en sekundär sak som den presumtive brottslingen inte så noga överväger. Beträffande riktigheten av den tesen räcker det här med att framhålla att själva upptäcktsriskens betydelse naturligtvis är mycket olika vid olika slags brott. Tydligt är att just vid den grupp av brott, som butikssnatterierna utgör, själva upptäcktsrisken är den faktor som mest avhåller från brottet. Det är här i allmänhet fråga om personer, som av sin omgivning anses vara hyggliga människor. Det är däremot föga sannolikt att en person, som överväger om han skall snatta i en butik, tar någon hänsyn till hur mycket böter han kommer att få om han ertappas. Sedan har vi också, som prof. Sveri har skrivit, inga erfarenheter av hur bötesstraff i allmänhet verkar och hur de uppfattas av den enskilde medborgaren.

En situation när man har anledning att ingripa med skärpt straff är naturligtvis vid återfallssituationer, men huruvida återfall föreligger har man mycket sällan reda på. Det kan tänkas att det blir en förbättring därvidlag sedan rationaliseringen av informationsbehandlingen inom rättsväsendet har kommit längre än f. n. Å andra sidan får man betänka att här föreligger en mycket stor dold brottslighet.

Jag vill sedan beröra några frågor, som mera rör det processuella förfarandet. Den s. k. aktionsgrupp, som år 1964 bildades inom näringsorganisationerna för bekämpande av butiksstölder, har rekommenderat att i princip den ertappade alltid skall polisanmälas. Det är möjligt att den rekommendationen i allmänhet följs, men jag vet inte säkert. Det verkar nog som en del företag inte bryr sig om att göra någon polisanmälan. Kooperativa förbundet är i sitt remissyttrande över riksdagsmotionerna inne på den tanken att man skulle kunna nöja sig med en varning för förstagångssnattarna. Hur detta skall gå till i praktiken har de kanske själva inte gjort riktigt klart för sig. De vill tydligen att alla snatterier skall registreras hos polisen.

Man kan fråga sig i vilken utsträckning åtalseftergift förekommer vid de här brotten. Däröfver lämnas vissa uppgifter i RÅ:s yttrande till riksdagens allmänna beredningsutskott över riksdagsmotionerna. Bland rikets åklagare tillämpas här enhetliga principer. 15- och 16-åringar, som befunnits skyldiga till engångs-tillgrepp första gången, åtalas regelmässigt inte. Vid återfall lämnas ärendet för åtgärd till barnavårdsnämnden. I fråga om 17-åringar är åtal vanligt i varje fall när de närmar sig 18-årsgränsen. Den befogenhet att inte åtala, som omtalas i 20 kap. 7 § 1. rättegångsbalken, har använts mycket restriktivt. När det gäller butikssnatteri har några gånger som skäl för sådan underlåtenhet åberopats gärningsmannens höga ålder och ringa värde på det tillgripna. Påföljdseftergift har också förekommit några gånger (se SvJT 1967 s. 334). År 1965 och första halvåret 1966 var det två sådana fall. I det ena fallet var den tilltalade 77 år gammal, led av hjärtfel och gav intryck att vara höggradigt åderförkalkad. I det andra fallet motiverades påföljdseftergiften också med mycket hög ålder, över 80 år, dessutom led snattaren av hjärtfel, reumatisk värk och diskbräck. Man kan naturligtvis diskutera om det inte skulle kunna införas en speciell bestämmelse om åtalseftergift vid butikssnatterier. Ett stadgande i BrB som man därvid närmast kommer att tänka på är bestämmelsen om möjlighet att underlåta åtal vid olovligt förfogande öfver avbetalningsgods. JO har i ett yttrande för någon tid sedan varit inne på den frågan och därvid uttalat att en sådan inskränkning av åtalsplikten borde kunna vara tilltalande ur många synpunkter såvitt avser förstagångstillgrepp av obetydliga värden där

anledning inte finns att anta vanemässighet. Frågan om handläggningsformerna vid domstol i dessa mål blir mindre aktuell i den mån förslaget att använda strafföreläggande genomföres. Jag kan nämna att domstolen har möjlighet att tillämpa RB 46:15 andra stycket. Enligt detta stadgande kan domstolen om domstolen finner saken kunna nöjaktigt utredas och anledning ej förekommer att döma till annat än böter, avgöra målet även om den tilltalade uteblir. Det är alldeles klart, att de här målen är av den enkla beskaffenheten att, när vederbörande har erkänt, den nämnda bestämmelsen kan tillämpas, och så sker också i inte obetydlig utsträckning. Domstolen skickar ofta i obetydliga mål i samband med kallelsen å den tilltalade till huvudförhandling över till honom en s. k. erkännandebblankett. Där anges att den tilltalade inte behöver inställa sig, om han sänder domstolen ett skriftligt erkännande i enlighet med blanketten. JO har inte varit alldeles nöjd med det förfarandet, men ansett sig kunna godta det vid de små målen. Nu använder man inte gärna det systemet när det är fråga om butikssnatteri, åtminstone inte som regel. Det har dock hänt i en del fall att en person, som tilltalats för butikssnatteri, redan innan han fått kallelse till huvudförhandling sätter sig i förbindelse med domstolen och frågar om han kan slippa få komma och i stället få erkänna skriftligt. Då förstår man att det har rört sig om personer som tagit avslöjandet mycket hårt och är rädda för att domstolsförfarandet skall medföra att brottet kommer till andras kännedom. Då kan man nog tillämpa förfarandet med erkännandebblanketter. Polisen och åklagaren är mycket förstående i de här fallen. Ibland får domstolen i samband med stämningsansökningen ett meddelande från åklagaren eller polisen av den innebörden att en viss angiven polisman enligt överenskommelse med den tilltalade hemställer att polismannen skall få delgivningsförsändelsen för att sedan på ett diskret sätt delge försändelsen med den tilltalade.

Vi vet ju att det framlagts en proposition som ger möjlighet att använda strafföreläggande i mål där straffmaximum är fängelse i sex månader, och man har därvid särskilt haft de här snatteribrotten i sikte. Förslaget är tillkommet i syfte inte bara att förenkla proceduren utan också att undvika att rättegången blir alltför påfrestande för den misstänkte. Jag skulle bara vilja göra ett påpekande här. Det är visserligen, om man nu får möjlighet att använda strafföreläggande i dessa fall, ett kvantitativt rätt betydande antal mål som domstolarna kommer att befrias från, men det rör sig dock om mål av allra enklaste art, och ändringen kan därför bara obetydligt minska domstolarnas arbetsbörda. Jag säger detta närmast för att man inte från justitiedepartementets sida skall ta förslaget till intäkt för personalminskningar vid domstolarna.

Man kommer slutligen in på frågan om det finns några andra möjligheter än genom ändringar av brottsbalken eller rättegångsbalken att komma åt butikssnatterierna. Vi vet att affärsorganisationerna själva har satt igång en rätt omfattande kampanj. Den började 1964 och vände sig i huvudsak till ungdomen, och det verkar som om den haft en inte obetydlig effekt; antalet underåriga snattare har faktiskt minskat rätt mycket på sista tiden. Frågan är om inte metoden att driva upplysningsverksamhet i den här saken är den mest effektiva. Visserligen finns det i butikerna numera ofta anslag att Butikskontroll utövar sin verksamhet där, men det skulle väl kanske kunna förekomma anslag där man gick lite närmare in på den här saken och berörde vådan av butikssnatteri utan att man ändock var alltför burdus mot kunderna. Förstående kunder tar väl inte illa upp om de ser ett sådant anslag. Sedan frågar man sig också om man inte i större utsträckning på annat sätt borde inpränta angelägenheten av laglydnad hos folk, även hos vuxna personer. Man kan anlita massmedia, radio och framför allt TV. De flesta personer sitter på kvällarna framför TV-apparaten hela tiden, och man skulle väl då och då kunna interfoliera med lämpliga laglydnadsprogram. Antagligen skulle detta kunna ha en viss effekt just på det slags klientel som det här är fråga om. Jag får alltså sluta detta anförande med att, som så många andra gjort förut i skilda sammanhang, ifrågasätta om straff verkligen alltid är den lämpligaste metoden att komma åt lagöverträdelser. Det påpekandet kan liksom en hel del annat som jag sagt här synas vara en truism, men det kan ändå avslutningsvis vara på sin plats.

*K. W. Modigh*

## II

*Professor Knut Sveri:*

Häradshövding Modigh har i sitt föredrag givit en översikt över de problem som föreningen i dag behandlar. Enligt avtal mellan oss har han endast ytligt berört de kriminologiska aspekterna på problemet. Det blir då min uppgift att ge några glimtar ur den kriminologiska floran samt försöka utveckla några tankar om den kriminalpolitiska behandlingen, problemen på det brottsförebyggande och inte minst brottsbeivrande området. I likhet med häradshövding Modigh kommer jag i första hand att behandla butikssnatterierna.

Det första en kriminolog frågar sig är givetvis detsamma som har stått i centrum för debatten, nämligen hur ofta förekommer butikssnatteri. Sanningen att säga vet vi inte det. De resonemang som har förts har huvudsakligen varit framförda från handelsfolk och man har där, som häradshövding Modigh nämnde, tagit som utgångspunkt någon slags beräkning av något som jag inte

vet vad det är, men som kallas för svinn. På grundval av detta har man fastslagit att vi stjälar för så och så mycket varje år. De här resonemangen bygger på mycket tvelaktigt underlag och påminner om den gamla leken „tänk på ett tal“. Här kan man säga tänk på ett tal mellan 100.000 kronor upp till 150 milj. kronor. Bara välj någonstans där och det ena kan vara lika riktigt som det andra. Jag menar att vi vet egentligen inte någonting om hur ofta det förekommer. I den förbindelsen skulle jag gärna vilja skjuta in att de här beräkningarna som görs på genomsnittsvärdet av det stulna bygger på en ur statistisk synvinkel rätt kritiserbar metod. Man opererar med det aritmetiska genomsnittsvärdet, vilket då betyder att om man har några få stora, kraftiga belopp så skjuter genomsnittsvärdet för totalen i höjden. Vår för inte gå över till att räkna med medianen. Det vanligast förekommande beloppet för stöld vore naturligtvis mycket mera rättvist. Hur man än ser på det här, är det alldeles klart att brottet är mycket vanligt förekommande.

Vi har gjort vissa undersökningar bland skolbarn och svenska rekryter. Det har man i övrigt gjort i de andra nordiska länderna också. Siffrorna stämmer rätt väl överens. Man kan säga att åtminstone 50 % av det uppväxande släktet har, när de kommer upp i 20-årsåldern, någon gång knyckt i affär. Siffran är sannolikt högre, i varje fall för pojknarnas vidkommande. Det ger alltså en indikation att det här brottet är mycket vanligt. En annan sak är att de uppgifter vi har kommer från varuhuset som har en apparat för att sprida information och samla information. Där emot har vi i liten utsträckning hört någonting från de små detaljisterna. De vanliga tobakshandlarna, gottaffärerna, radioaffärerna m. fl. har vi praktiskt taget inte hört någonting om i detta sammanhang. Vi håller på med en undersökning i Uppsala där vi gjort intervjuer och stickprov i vanliga affärer. Det vi hittar där är inte överraskande. Butiksstölderna och butiksnatterier förekommer mycket ofta även i dessa affärer. Jag kan inskjuta att innehavarna av dessa affärer genomgående — vi har fått det intrycket genom intervjuerna — tycks ta relativt lindrigt på det här brottet.

Det har sagts en hel del i debatten omkring butiksnatterierna att den berömda svenska ärligheten under de senare åren fullkomligt tycks ha försvunnit. Den är på deklineringsläge och det kan knappast vara någon större tvekan om att så är fallet, när vi ser på brotts-siffrorna rörande förmögenhetsbrott under de allra senaste åren. När man säger att ärligheten är på deklineringsläge, kan man lika gärna uttrycka det på annat sätt. Man kan säga att vi alltid har varit lika oärliga men att vi först i det moderna överflödssamhället har fått tillfälle att visa hur oärliga vi egentligen är.

Om nu butikssnatteri är så vanligt, uppkommer frågan om brottets skadeverkningar. Omkring detta har det varit en del underliga diskussioner av ekonomisk art. Man talar delvis om förluster utan att specificera närmare vad det egentligen är fråga om. Man kan givetvis tala om att det kan vara förlust för butik-ägaren eller för varuhuset eller för Kooperativa förbundets medlemmar eller liknande. Det är klart nog att det undantagsvis kan förekomma förluster där. Vi skall då också komma ihåg att om man märker förluster så ökas omedelbart priserna. I själva verket tror jag att det på längre sikt inte mer än undantagsvis är fråga om någon större förlust för varuhus och butikägare. När det gäller samhället är det givetvis så att man kan tala om en viss förlust, dock inte så att man kan säga att om det stjäls för 60 milj. kronor, är dessa 60 milj. förlust. Det är det givetvis inte. Det är i all enkelhet bara fråga om en förmögenhetsöverföring från varuhusen eller butikerna till andra personer utan att de ger något vederlag för det. Det enda det kan vara fråga om är att det i viss mån ökar inflationsrisken. Varorna försvinner inte på annat sätt än de annars gör. Man äter upp krabburkens innehåll eller den lax man har stulit precis som man annars troligen gör när man köper sakerna. Några nationalekonomiska förluster är det alltså inte tal om. I detta sammanhang kan man nämna att det viktigaste är inte den ekonomiska sidan av saken. Det svenska samhället och den enskilde medborgaren tål väl de prisökningar det kan vara fråga om. Det är egentligen tal om en rättvisefråga. Det är vissa människor som får saker utan att betala för dem och det blir de andra arga för. Det är en synpunkt som inte är alldeles oviktig i detta sammanhang. Det är klart att det svenska samhället och den enskilde medborgaren i dag är bättre rustade att tåla dessa förmögenhetsöverföringar — som i själva verket är stöld. Det betyder med andra ord att vi är bättre rustade att tåla förmögenhetsbrott nu än vad fallet var under tidigare sekel.

Vi har en del kriminologiska undersökningar rörande butikssnatterier från Finland, USA och England. Vi har även en svensk undersökning. De är alltså inte många, men de tycks stämma överens. Jag kan citera några av huvudresultaten. När det gäller faktorn ålder förhåller det sig för vanliga stöld och inbrott på det sättet att 75 % av tjuvarna är mellan 10—20 år med en topp vid 14 år. Det är emellertid inte fallet för butiksstöldernas vidkommande. Där är det endast 35—40 % som är mellan 10—20 år. Vi har med andra ord betydligt flera äldre personer som tycks föröva butikssnatteri än vad beträffar „normala“ tillgreppsbrott. När det gäller kön, hittar vi också där en annan fördelning än vad som är fallet vid andra brott. Vid vanliga stöld hittar vi den berömda en på tio-regeln. Det går alltså tio man på varje kvinna som gör inbrott eller förövar ett biltillgrepp eller

liknande. Den tendensen gäller även för butikssnatterierna, inte riktigt en på tio utan något mer, tre eller fyra flickor på tio pojkar i tonåren. Kommer vi däremot upp i vuxen ålder, visar det sig att kvinnorna blir vanligare och vanligare och för vissa åldersgrupper och för vissa tider tycks de faktiskt överstiga männen i antal. Där skall vi emellertid komma ihåg att det är kvinnorna i 45—60-årsåldern som vistas mest i varuhus och butiker. Beträffande civilstånd förhåller det sig sannolikt så att det här rör sig om en övervikt för ensamma personer. Jag förs inte säga det alldeles säkert men det tycks vara en tendens i den riktningen i de siffror vi har.

Beträffande inkomstläget för de personer som blir fast kan jag instämma med häradshövding Modigh att det verkar vara så att det totalt sett ligger ganska lågt. Det är klart att det undantagsvis finns förmöget folk, men det är inte det vanliga. Det vanliga är faktiskt att det är personer som ligger under genomsnittsinkomster för motsvarande åldersklass. Det verkar som butiksnattarna stjäla just något litet utöver vad de har råd till att handla. Det är litet extra lyx, ett litet extra tillägg till den dagliga hushållsbudgeten eller liknande som det här är fråga om. Beträffande utbildning och socialklass finner vi också att de ligger lägre på skalan, vilket givetvis har samband med eller ger upphov till det lägre inkomstläget. I fråga om faktorer som har att göra med inkomst, utbildning och socialklass kan det tänkas att det uppkommer vissa felkällor, när man som jag här gör utgår från personer som är dömda. Det kan mycket väl tänkas att i den sorteringsmekanism som sker alltifrån butikskontrollanten och fram till domstolen är en mekanism på gång som gör att personer med högre status plockas bort. Om de åberopar att de inte hade uppsåter att ta, blir de kanske i större utsträckning hörda än personer som kommer från lågstatusgrupperna. Jag vet inte om detta är fallet. Jag bara framkastar detta som en möjlig felkälla i de uppgifter som jag kommit med.

Beträffande tidigare registreringar för brott finns vissa olikheter i fråga om män och kvinnor. I den undersökning från Stockholm som jag huvudsakligen refererar till visade det sig att av de män som där blev fast, var det 45 % som inte hade någon tidigare registrering för brott. 55 % fanns tidigare i polisens register. Jag har här gått på polisens slagningsregister och inte på straffregistret. Hade jag gått på straffregistret, hade siffrorna givetvis blivit annorlunda. För kvinnornas vidkommande var det 85 % som inte fanns i polisens register tidigare. Analyserar vi de här siffrorna något vidare, visar det sig att av männen var det 20 % och av kvinnorna 7 % som tidigare fanns registrerade för butikssnatteri. Det var 40 % av männen och 2 % av kvinnorna som fanns registrerade för andra förmögenhetsbrott. Det var

20 % av männen men ingen av kvinnorna som fanns registrerade för fylleri. 20 % av männen var registrerade för våldsbrott och ingen av kvinnorna. 30 % av männen och 10 % av kvinnorna var registrerade för andra typer av brott. Med andra ord, vi finner här att det är en betydlig skillnad på män och kvinnor beträffande deras tidigare registreringar. Det kan ge anledning till vissa funderingar som jag skall återkomma till.

De spritpåverkade och ölgubbarna, som häradshövding Modigh nämnde, uppgick i denna undersökning till 35 % av de män som blivit dömda. Bland detta klientel fanns inga kvinnor. När det gäller gruppaktiviteten, alltså hur ofta de var tillsammans med andra, visade det sig att detta brott huvudsakligen tycks vara ett brott som man förövar ensam, vilket dock inte gör att det här brottet skiljer sig från andra. Det var nämligen 85 % som var ensamma, men för den speciella gruppen av tonåringar var det här som vid andra typer av tonårsbrott så att de ganska ofta var tillsammans två eller tre.

Beträffande psykisk status har vi inga svenska undersökningar. En amerikansk och en engelsk undersökning visar inga speciella psykiska avvikelser för mer än en viss grupp. Den engelska undersökningen har även tagit med en återfallsgrupp och då personer som har avancerat så långt att de har kommit i fängelse. För dem visar ungefär hälften avvikande symtom, vilket ungefär är fallet beträffande vanligt fängelseklientel. Det är intressant med denna utveckling när det gäller det speciella psykiska fenomenet kleptomani. Det förekommer praktiskt taget inte. Jag har före det här sammanträdet antytt frågan för Karl-Erik Törnqvist, som är rättspsykiater, och han har väl stött på något fall säger han. Det visar ju tydligt att kleptomani egentligen inte är något som förekommer särskilt ofta, så det är ingenting att ägna stor uppmärksamhet.

Vad jag nu har nämnt medför väl att man kan göra en gruppindelning i breda drag av de här butikssnattarna. Vi kan för det första säga att vi har en grupp tonåringar och för männens vidkommande uppgår de till ungefär  $\frac{1}{3}$  av samtliga. Sedan har vi de vanliga kriminella, man kan kalla dem för professionella, fast egentligen har vi inte så många riktigt professionella brottslingar. Det jag tänker på är det vanliga klientelet som mer eller mindre vandrar ut och in på våra anstalter och som efter hand blir ganska alkoholiserat och ganska asocialt. Det är den andra stora huvudgruppen. Såsom en speciell undergrupp av den bör räknas den professionelle varuhustjuven. Den tjuv som lever av att vara varuhustjuv. Det är säkerligen en ytterst liten procentsats av samtliga, men den förekommer säkerligen här i landet som den gör i andra länder. Det vanliga med dessa professionella och asociala här i landet är att de genomgående förövar det brott som



ligger närmast till hands. Det blir en ganska kraftig flora av brott som efter hand kommer fram till domstolarna. Det kan vara ett försök till rån den ena dagen, ett inbrott den andra, langning den tredje, butikssnatteri den fjärde o. s. v. Som alla vet som sysslar med dessa saker så blir det en ganska heterogen massa som i vart och ett av de här fallen samlas upp för att presenteras inför domstol. Det finns säkerligen en speciell grupp som ägnar sig huvudsakligen åt butikssnatteri. Man märker av och till att i debatten, speciellt då från Köpmannaförbundets sida, så har dessa personer presenterats som typen på butikssnattare. Det är givetvis inte riktigt. De är nog en ren undantagsgrupp som inte omfattar särskilt många personer.

Vi har så den tredje gruppen och den är då vi andra. De respektabla människorna som faller för frestelsen att ta något i en affär. Jag skulle anta att av dem som blir fast för butikssnatteri uppgår den respektabla gruppen till ungefär  $\frac{1}{8}$  av männen och till ungefär 75 % av kvinnorna. Det är emellertid för den grupp som blir fast relativt sällan fråga om impulsbrott. Jag tror inte mycket på impulsbrottssidén. Uppgiften att ungefär hälften har flera varor, som de ofta kan ha tagit från flera olika avdelningar och fört ut utanför kassan i syfte att tillägna sig dem, är ett indicium på att det här inte rör sig om vanliga impulsbrott. Det förekommer givetvis, men för många av dem är det ett led i en kedja av butikssnatterier som de har förövat. Jag tror nämligen att det är relativt sällan man får fast någon för första gången. En annan sak är att när de först blir fast, visar de utländska undersökningarna — vi har ingen svensk — att av den här gruppen respektabla, som vi kan anta har varit med om brott av den här typen ganska länge, blir praktiskt taget ingen registrerad för sådana brott efter upptäckten. Med andra ord återfallsrisken för oss, om vi skulle råka ut för denna situation, går mot noll. Det visar de amerikanska undersökningarna och i avsaknad av en ordentlig svensk återfallsstatistik kan man säkerligen bygga på de siffrorna. Det skulle förvåna mig mycket, om man kommer fram till andra resultat i en kommande svensk undersökning.

Jag skall slutligen nämna något om åtgärderna. Det är här två grupper som vi speciellt ömmar för dels tonåringarna och dels gruppen de respektabla. De vanliga brottslingarna behöver vi inte ägna någon särskild uppmärksamhet, där misslyckas vi med våra åtgärder ändå, efter vad jag kan begripa, och vi kan väl i denna debatt inte komma särskilt längre i den delen. När det gäller gruppen tonåringar och gruppen respektabla, har det uttalats vissa saker i debatten. För det första har man talat om och kommit med den fula historien om knappålen och silverskålen. Det börjar med en knappål och slutar med en silverskål. Den är riktig den där historien eller det där uttrycket, för de flesta som har

tagit silverskålen har tagit många knappnålar. Däremot är den fullkomligt fel, när man säger att de som tar knappnålen också tar silverskålen. För om det vore fallet, så skulle vi alla i stället för att sitta här vara ute och stjäla silverskålar. Det har också sagts och det är ett verkligt överord att om vi öppnar slussarna på så sätt att vi tillåter tonåringarna att avancera in på brottets bana i form av att stjäla och låna moped och andra saker, kommer vi att få en förstöring av folkmaterial. Det är, som jag tycker, någonting av det värsta som sagts i den här diskussionen. Därför att för mig luktar det trettiotal och germanism. Jag tror inte alls att det är fråga om något sådant, men om så skulle vara fallet, skulle vi redan vara på väg mot en väldig deklining av vårt folkmaterial. Våra undersökningar visar att de flesta någon gång har knyckt något men slutat upp med det och för tonåringarnas vidkommande förhåller det sig uppenbarligen så. Med andra ord ger ett butikssnatteri eller en annan typ av brott som förövas av en tonåring inte någon som helst indikation om att denna person i vuxen ålder kommer att bli en professionell brottsling eller asocial person.

Om man skulle rekommendera något för tonåringarnas vidkommande, är det faktiskt att man bör göra minsta möjliga åt dem. Det är statistiskt sett en fullkomligt normal händelse och om det inte föreligger några indikationer om missanpassning av annan art, får hela saken bäst av att stanna mellan polisen, eventuellt barnavårdsnämnden, och vederbörandes familj.

Värre är det när det är fråga om gruppen respektabla. Det är ju vuxna personer och ganska många. Det finns en viktig sak när det gäller det här brottet i motsats till många andra typer av brott som har varit nämnda här av häradshövding Modigh. Jag tänker t. ex. på brott av typen hastighetsöverträdelser och vårdslöshet i trafik och t. o. m. rattonykterhet och möjligtvis även rattfylleri samt brott av den typ som har samband med näringslivet. Jag tänker även på brott som rör våra deklamationer. Skillnaden mellan dessa brott och stöldbrottet är, att stöldbrottet är så extremt defamerande för vederbörande. De övriga brotten är inte i samma utsträckning något som det står skam och skräck omkring, det gör det däremot att bli åsatt stämpeln tjuv. Detta förhållandet ligger till grund för några intressanta kriminologiska resonemang. Det finns nämligen en amerikansk teori som presenteras i en stor undersökning av butikssnattare i Chicago eller rättare sagt i ett varuhus i Chicago. En amerikansk sociolog som heter Cameron har framfört den här teorin. Hon anser att det typiska för en butikssnattare av denna respektabla karaktär är för det första att vederbörande inte anser sig vara tjuv. Om någon skulle påstå detta till vederbörande, skulle vederbörande protestera ihärdigt. Det andra är reaktionen när snattaren blir

fast, kommer till förhör o. s. v. och när han börjar anse sig själv som tjuv eller i varje fall när det börjar gå upp för vederbörande, han eller hon kan bli åsatt stämpeln tjuv. Här står vi då inför en intressant psykologisk mekanism. Vad händer i det ögonblick då det börjar gå upp för vederbörande? När vederbörande blir fast på gatan utanför denna ökanda snabbkassa, blir förd upp till butikschefen och sedan till polisen. Hur upplevs den situationen? Det sägs ofta, som härads hövding Modigh påpekade, från handels folk att vederbörande verkar fullkomligt oberörd eller inte visar någon ånger eller något som helst i den riktningen.

Jag vet inte om någon av de närvarande har upplevt känslan att bli fast för ett brott. Jag har själv upplevt den i Norge under kriget. Den känslan som jag då hade, förmodar jag är ganska typisk, och jag tror att den förekommer även i de här fallen. Man känner sig fullkomligt lamslagen av rädsla, men man är i stånd att fungera socialt, såsom med en mask. Man hör sin egen röst svara förståndigt på frågor och man verkar då utåt precis som man är oberörd. Från polisens sida tror jag man ofta har samma intryck. Jag tror duktiga förhørsledare är klara över den reaktion som där faktiskt sker. Det skulle vara intressant att få bekräftelse på om detta är riktigt. I så fall skulle det visa, att man börjat känna sig som en brottsling, och ha fått en känsla av att nu blir jag åsatt en stämpel, en defamerande stämpel.

Detta medför den tredje reaktionen i Camerons teori, nämligen skammen. Det typiska för den respektabla butikstjuven i motsats till en vanlig tjuv är att vederbörande inte har någonstans att vända sig med sitt brott. Vederbörande kan inte vänta sig något positivt stöd hos sin familj eller från sina arbetskamrater eller från någon annan inom sin krets. Under den tid man får gå och vänta t. ex. på att man skall höra från polisen eller domstolen är vederbörande överlämnad till sig själv med sin egen skam. Detta är enligt min uppfattning ett fullkomligt inhumant behandlingssätt. Man känner sig fullkomligt utlämnad och har ingenstans att gå med sina problem. Man är utstött på alla håll.

Då kommer som fjärde punkt det positiva i detta, nämligen att vederbörande redefinierar sin sociala situation och sin sociala roll genom att ta klart avstånd från sin stöldroll, sin tjuvroll, och vända tillbaka till den smala och rätta vägen. Konsekvensen av hela den här proceduren blir med andra ord att vederbörande kommer ut ur den med en förstärkt känsla av att sådant får man inte göra. Konsekvensen blir inga återfall. Jag säger att detta är en teori. För mig verkar den mycket intressant. Vi får hoppas att vi kan få i gång mera forskning rörande denna intressanta psykologiska process. Jag tror den har utomordentlig betydelse. Om nu detta är riktigt, är det klart att det väsentligaste man kan göra i åtgärdsväg är att försöka lindra pressen under

den tid man går och väntar. Om det är möjligt, bör man få ner väntetiden så mycket som möjligt. Vi kan nämligen få en motreaktion, en ensamkänsla och känsla av skam som faktiskt kan medföra självmord. Det vet vi har förekommit. Vi har också för vissa personer som är ensamma den följdreaktionen att de ger sjutton i allting och fortsätter en avancerad typ av brottslighet. Nu är jag utstött, det spelar ingen roll vad som sker med mig och så accelererar man brottsligheten. En sådan reaktion förekommer också undantagsvis, därför att man inte har fått klarhet i vad konsekvenserna blir för det brott man nu har blivit fast för. Ett snabbt beslut är alltså humant. Det bästa sättet är, såvitt jag kan se, att även här göra minsta möjliga av det som kan medföra att vederbörande känner sig utstött.

Vi har en möjlighet som skulle kunna diskuteras för dessa typer av förstagångare av respektabla personer, nämligen att man låter det hela stanna mellan affären, polisen och den misstänkte. Detta förfarande kan på ett utmärkt sätt stanna i framtida svenskt rättsväsen genom att det blir lagrat i polisens datamaskin. Då har man informationen där. Varje ny person som blir fast för butikssnatteri, kan då snabbt kolla upp igen. Blir det en gång till, är det uppenbart på sin plats att något görs åt fallet. Det näst bästa är, såvitt jag kan se, strafföreläggande. Strafföreläggande för emellertid med sig ett problem, nämligen att familjen får reda på vad som har skett. I många fall vore det bättre, om man lät det stanna mellan den misstänkte, polisen och affären utan att vederbörande behövde skylda inför sin egen familj. Den här tankegången bygger på en uppfattning som häradshövding Modigh tog upp som sista passus i sitt föredrag. Nämligen att straff inte nödvändigtvis behöver vara koncentrerat till sådana åtgärder som vi vanligtvis juridiskt brukar tänka på som straff: fängelse, böter, övervakning och liknande. Straffet ligger ofta i själva upptäckten och i det enorma psykiska obehag som upptäckten och det som därmed följer medför. Det förslag som jag kommer med har således inget att göra med den typ av avkriminalisering där man tar bort straffet eller tar bort påföljden. Det är bara en förenkling av själva påföljdssidan och en extrem förenkling.

Slutligen ett ord om profylaxen. Det visar sig i den undersökning som jag har från Finland och från en amerikansk undersökning att det är ytterst få av dem som blir fast för butikssnatteri som känner till vad som kan bli konsekvenserna. Det tycks stämma väl med häradshövding Modighs uppfattning. Det är väldigt få som känner till vad som egentligen kommer att ske, hur proceduren är. Vilket påföljdssystem man än väljer i dessa sammanhang tror jag det är viktigt att man såsom förebyggande medel via radio, TV, press och på annat sätt ger en klar bild

av konsekvenserna av att snatta i affär. På trafikfronten har man i TV bilder av de här sakerna och spelar upp små scener. På liknande sätt kan vi här dramatisera, givetvis inte bara när det gäller butikssnatterier, utan även andra typer av brott. Jag tror det skulle vara en nyttig propagandametod och en nyttig samhällsinformation. Jag anser vidare att handels folk uppenbarligen borde försöka att skydda sina varor bättre. Hur de nu skall göra det, begriper jag ärligt talat inte, så det är lätt nog för mig att säga det, men det är klart att vissa saker borde kunna skyddas bättre. Slutligen vill jag säga rent personligt att jag tycker det är obehagligt att vistas i varuhus och snabbköp. Jag har läst alla instruktioner som finns för butikskontrollanterna om hur en varuhussnattare beter sig. Han rodnar och ser virrig ut, springer runt hörn och tar saker utan att ta korg. Jag har ständigt en känsla att jag beter mig exakt på samma sätt som står beskrivet där.

*Knut Sveri.*

#### LITTERATURHÄNVISNINGAR

- Göran Rådö*: Butiksstölder i Stockholm,  
*Eva Falkenberg* och *Kerstin Svensson*: Butiksstölder i Uppsala, 1967  
(båda utförda vid Kriminalvetenskapliga Institutet, Stockholms  
Universitet).  
*Patrik Törnudd* och *Kirsti Wartiowaara*: Tutkius Tavaratalovarkauk-  
sista, Helsingfors, 1966.  
*Mary Owen Cameron*: The Booster and the Snitch. New York 1964.  
*T. C. N. Gibbens* and *Joyce Prince*: Shoplifting. London 1962.